

Entrevista

Esther Boix i Ricard Creus,

«Les hores del rellotge no són la veritat, no compten». Aquest vers d'un poema de Ricard Creus, inclòs a *Si em dones l'adéu no et prenc pel mot*, ajuda a definir la intensitat i la placidesa de la llarga conversa que ha precedit aquesta entrevista una tarda de la tot just estrenada tardor, quan els verds tendres del paisatge de la vall del Corb s'amaraven amb una pluja intensa, que semblava avivar-ne la verdor. La trajectòria vital i artística i la fesomia humana d'Esther Boix i de Ricard Creus quedaven perfectament definides a través de les paraules diàfanes d'un home i una dona que van introduir l'art a les seves vides i se n'han fet un regal renovat dia a dia amb el seu compromís intens i coherent amb la pintura, amb la literatura, amb la vida mateixa.

—**Esther Boix va néixer a Llers i Ricard Creus a Barcelona. Com es van conèixer?**

—*Esther*: A belles arts, i aviat ens vam sentir afins.

—**Es podria dir, doncs, que l'art va ser present a l'inici del llarg camí que han fet plegats?**

—*Ricard*: Ens vam conèixer i ens vam fer amics. Quan vam acabar belles arts vam fer la primera exposició amb en J. M. Subirachs, F. Torres Monsó, en J. Martí Sabé i J. Datzira, tres pintors i tres escultors que vam constituir el grup Postectura l'any 1950. L'Esther i jo havíem fet, doncs, tot aquest camí ple-

gats, però no vam ser *nòvios* fins molt més tard. Ens vam casar l'any 1956, als vint-i-set anys, i ens havíem conegut als disset... i només vam festejar un any.

—**Quan van començar la seva activitat artística?**

—*Esther*: Tan aviat com vam entrar a belles arts, ja vam buscar un lloc on pintar també a casa, i el segon any ja pintàvem les nostres coses.

—**Hi havia hagut precedents familiars?**

—*Ricard*: No, en les nostres famílies respectives no ni havia hagut ningú que es dediqués a l'art, però ara l'Adrià, el nostre fill, pinta i també escriu.

ANNA M. VELAZ

FOTOS: PERE DURAN

compromís amb l'art i amb la vida

Esther Boix va néixer a Llers (Alt Empordà) l'any 1927. Després d'estudiar dos anys a Llotja es matriculà a l'Escola Superior de Belles Arts, l'any 1945. Amb un grup d'escultors i pintors amics, entre els quals hi havia Martí Sabé, F. Torres Monsó, Josep M. Subirachs, J. Datzira i Ricard Creus, formaren el grup Postectura i l'any 1950 exposaren a les Galeries Laietanes. L'any 1953 guanyà per concurs una beca que atorgava el govern francès per a un curs d'estudis a la Universitat de París. Per a Esther representà viure intensament la ciutat i la gent, els paisatges urbans; volia dir també el contacte directe amb l'art: museus, teatre, cinema..., una base immillorable per a la seva formació artística i humana. Viatjà a Londres, Bèlgica, Holanda, on aprofundí en l'estudi dels pintors flamencs.

Amb un bagatge excepcional per a una jove artista en el context de la postguerra, Esther s'acará amb fermesa a l'art i a la vida, i començà a pintar intensament, amb una passió manifesta per comunicar, intentant sempre ser coherent en la plasmar de la seva concepció del món i de l'ésser humà. L'any 1956 es casà amb Ricard Creus. Plegats van viure a Milà, on van prendre part intensament en la vida cultural de la ciutat. Aquesta estada queda reflectida poèticament en el llibre de Ricard Creus *Retornar a Itàlia*. Junts viatjaren per Europa.

Profundament compromesa amb la llibertat i amb els drets humans i íntimament ferida per la situació social i política de la dictadura inicià una etapa artística que ella anomena «els anys durs». Mort el dictador pogué dir: «M'ha arribat l'hora del cant». La seva pintura es despreguà de la duresa anterior i s'obrí a l'expressió de la bellesa vital i natural.

Esther Boix ha participat en múltiples exposicions individuals i col·lectives, tant al país com a l'estranger: a Barcelona, Madrid, Cuba, França, Itàlia, Alemanya, Suïssa, Suècia...

L'any 1967 Esther Boix i Ricard Creus crearen l'Escola de Tècniques d'Expressió L'Arc. Fruit del treball pedagògic són els llibres escrits conjuntament: *Ús i funció formativa de l'expressió plàstica* (1973), *Picasso o l'alegria de viure* (1983). Plegats també han pronunciat conferències sobre el paper de la plàstica en l'educació i han creat conjuntament per a TV3 «Taller de plàstica - El joc de mirar» (1986)

Esther publicà *De l'art modern* (1981) en tres volums.

Una àmplia i ben documentada monografia sobre la vida i l'obra d'Esther Boix escrita per Josep M. Carandell i altres autors es va publicar l'any 1993.

Ricard Creus va néixer a Barcelona l'any 1928. Després de graduar-se a l'Escola de Belles Arts treballà de gravador i es dedicà professionalment a les arts plàstiques -pintura, grafisme. L'any 1952 va decidir deixar la pintura per dedicar-se a la literatura. Començà per publicar poesia: *Cendra i foc* (1975). Seguiren *Poemes de l'altra veu i de la meua* (1976), *36 poemes a partir del 36* (1978), amb un pròleg de M. Aurèlia Capmany.

En l'experiència més íntima de la infantesa del poeta resonava el sentiment de la col·lectivitat, a través d'una veu poètica d'una delicada nitidesa i d'una sincera singularitat. Aquest poemari rebé la consideració de la crítica i assolí un ressò remarcable; va ser reeditat el 2004 amb un pròleg de Susanna Rafart.

Si em dones l'adéu no et prenc pel mot es publicà l'any 1979 amb versions plàstiques de diversos pintors i *Retornar a Itàlia*, premi Rosa Leveroni, el 1992. Seguiren *Jo amb mi i altres poemes* (1994) i *M'estimo el cos* (1997). Els llibres de poemes de Ricard Creus s'acompanyen dels dibuixos realitzats per Esther Boix.

En narrativa ha publicat diversos llibres, entre els quals destaquen la novel·la *L'ocell* (1985), premi Andròmina a València -el guardó que més l'ha emocionat, perquè significa que ha pogut sentir el seu món acceptat-, *Temps imposat* (1986), *Posicions*, guanyadora del premi Sant Jordi el 1987, i *Vol Barcelona-Mèxic* (2000).

No podem oblidar bon nombre de llibres de narrativa breu i els dedicats als infants, com el cèlebre *Pa amb xocolata* o *Biografia d'un gat*, recentment publicat.

Part de l'obra de Ricard Creus ha estat traduïda al castellà, al basc i al gallec i ell mateix ha estat traductor de poesia francesa i italiana al català. Actualment està preparant l'edició de la seva poesia completa, que es publicarà al principi de l'any 2006.

Ricard Creus, un escriptor compromès amb l'art i amb el seu temps, que confessa que escriu per explicar-se la vida, perquè la vida li sembla una meravella, remarca sovint que ell és un gironí d'adopció i enamorat de la Garrotxa. El paisatge que envolta la casa que comparteix amb Esther a la vall del Corb, la calma que s'hi respira, li és un tresor preciós i un estímul constant per treballar, com també ho és sentir-se tan ben acollit pels gironins.

Esther: «No trobo vàlid allò de la "torre de marfil". A mi el que m'ha interessat sempre és comunicar»

—Han creat un món de ficció amb paraules i imatges. Quin ha estat el secret per dur a bon port una obra en comú?

—*Ricard:* En la nostra obra artística cadascú ha anat per les seves; el que sí que va ser una obra en comú va ser la creació de l'escola de plàstica.

—*Esther:* Per a mi, l'art és la vida; és una cosa molt íntima i personal, com la vida. Un quadre es fa dia a dia. Jo sóc lenta pintant, procuro no destruir el que he fet el dia anterior i així anar sempre evolucionant. En un moment, als anys setanta, vaig dir a en Ricard: «Hem de fer un pacte, jo no et diré res sobre el que estàs fent, si no està acabat, i tu tampoc no vinguis a preguntar-me "Així, ho fas?"».

—*Ricard:* Sí, quan l'Esther començava un quadre, jo ja el veia acabat a la manera de sempre i si ella, en aquell moment, estava experimentant un nou camí, aleshores jo, inconscientment, no la deixava evolucionar.

Quan jo començava a escriure una cosa, em feia il·lusió ensenyar-l'hi per veure què li semblava... Ara fins que no ho tinc acabat, no ho veu.

—*Esther:* I quan ho acaba tampoc no li dic res, li deixo una nota al marge... Ser junts per fer-se companyia interna sí, però no pas per intervenir en l'obra respectiva.

—Tots dos han dedicat bona part de la seva vida a fer pedagogia de l'art. Què recorden d'aquella experiència educativa?

—*Ricard:* Va ser una cosa molt vocacional. Va començar l'Esther en una escola. Era l'època en què no tenien una aula expressa per fer la plàstica i era molt complicat. Llavors ella va proposar de crear un taller on poguéssim treballar lliurement i impartir l'art tal com el vèiem nosaltres. Això no existia en tot Europa. Jo vaig dir-li: «M'hi apunto de seguida», i vam crear l'Escola L'Arc l'any 1967. Vaig deixar de pintar perquè

volia escriure, però de fet em guanyava la vida amb les arts plàstiques. Quan vivíem a Itàlia, jo feia grafisme, publicitat per a la casa discogràfica Ricordi i per a d'altres. Vaig tenir molt d'èxit, però això m'ocupava molt de temps i jo el que volia era escriure. Després, l'escriptura també m'ha ajudat a viure, sobretot la publicació de llibres com *Pa amb xocolata*, del qual es van fer moltes edicions, o la novel·la *Posicions*, el premi Sant Jordi.

—*Ricard,* el llibre de poemes *Retornar a Itàlia*, amb dibuixos d'Esther, l'escriu molts anys després d'haver-hi viscut tots dos...

—*Ricard:* Sí. Nosaltres vam viure a Itàlia els anys 1956 i 1957 i jo no n'escriu els poemes fins als anys vuitanta. Sempre ho faig així. Tinc un llibre començat en què també hi haurà coses de l'estada a Itàlia. Tinc molta memòria i el que no faig mai és escriure directament del moment present perquè llavors fas crònica i a mi el que m'inte-

ressa és el pòsit que ha quedat amb els anys, el record en el qual queden només les coses importants.

–*Esther*: Ell escriu els poemes i jo no em poso amb les il·lustracions fins que ell ho té clar. Aleshores m’ho lleigeixo i rellegeixo, però en el moment de posar-me a treballar ho oblidó, penso que ja n’estic impregnada. Els quadres que tinc de la Fageda, per posar un exemple, no els he pintat mai allà. Anem a la Fageda i me’n vaig impregnant i després surt el que és dintre meu. Al recull *Retomar a Itàlia* volia integrar-hi unes il·lustracions de geometria i així ho vaig fer. Es van publicar a la revista *Hora de Poesia* amb alguns dels poemes traduïts al castellà per Albert Tugues. Però el dibuix corresponent al poema *A Itàlia el llit era immens* i el de la coberta són fets expressament per a l’edició del llibre.

–**Esmentar Mèxic és també activar el món dels records? Quin pes té Mèxic en la trajectòria vital i professional de tots dos?**

–*Ricard*: Anar a Mèxic és anar a un altre món, el paisatge, els arbres, tot. M’ha servit molt per veure què és Europa. A Mèxic hi ha un contrast

social terrible. Hi ha qui ho té tot i els que no tenen res. Això et fa adonar que estem vivint en un paradís fràgil, a Europa. Aquí hi ha una cosa important, que tanmateix es va perdent: la classe mitjana. És un esglaonat que obre camins més justos.

–*Esther*: Mèxic em va agradar molt. Estava en un moment en què em plantejava comunicar cada dia millor. La professió de pintor és molt dura perquè has de treballar sol. En la nostra generació cadascú treballava en el seu estudi, per això m’ha agradat molt participar sempre en les coses col·lectives, m’hi llenço. En un temps, jo venia expressament des de Barcelona a parlar amb els quatre amics: Torres Monsó, Emília Xargai, Enric Marquès i Caselles. Ara ha finalitzat en el Museu d’Art una exposició d’Estampa Popular, en el qual he col·laborat. A Mèxic gaudia molt però, com que estava ficada en aquesta problemàtica de comunicar, pensava: «Què en sé jo, de Mèxic?». El que he de fer és anar-ho pintant tot. Jo no he pintat sobre Mèxic directament, però als meus quadres Mèxic es feia present en una referència o una altra.

–*Ricard*: Per a mi va ser diferent. Vaig escriure *Vol Barcelona-Mèxic* i tot el paisatge de l’obra és Mèxic, en canvi els protagonistes són catalans, amb aquell neguit que es té d’anar pel món i no conformar-se a ser només turistes.

–**Des de fa anys viuen enmig de la natura esplèndida de la vall del Corb. De quina manera aquest paisatge ha influït en l’obra respectiva?**

–*Esther*: Sempre parlo des de dintre a fora, primer ho he de pair i assumir, després ho he d’abocar. És una cosa que em va quedar a partir d’una trobada de pedagogs de l’art de l’Est i de l’Oest que es va fer a Sonnenberg (Alemanya), l’any 1968.

–*Ricard*: El paisatge sempre m’influeix, a les meves obres sempre hi surt. A *Posicions* surt una casa de pagès. Molta gent es va pensar que em referia a aquesta casa de la vall del Corb, i era precisament una casa de Vidrà. Hi ha moltes coses de la casa de pagès on jo anava els estius, de jovenet, a la plana de Vic. En canvi, *Biografia d’un gat*, l’últim llibre meu, passa aquí, a la vall del Corb.

Ricard: «Sempre havia dit que volia ser pintor i quan vaig aconseguir pintar em vaig trobar que no podia expressar les coses que volia dir perquè eren molt literàries»

—En un començament en Ricard es dedica a les arts plàstiques. Quan i perquè deixa la pintura per la literatura?

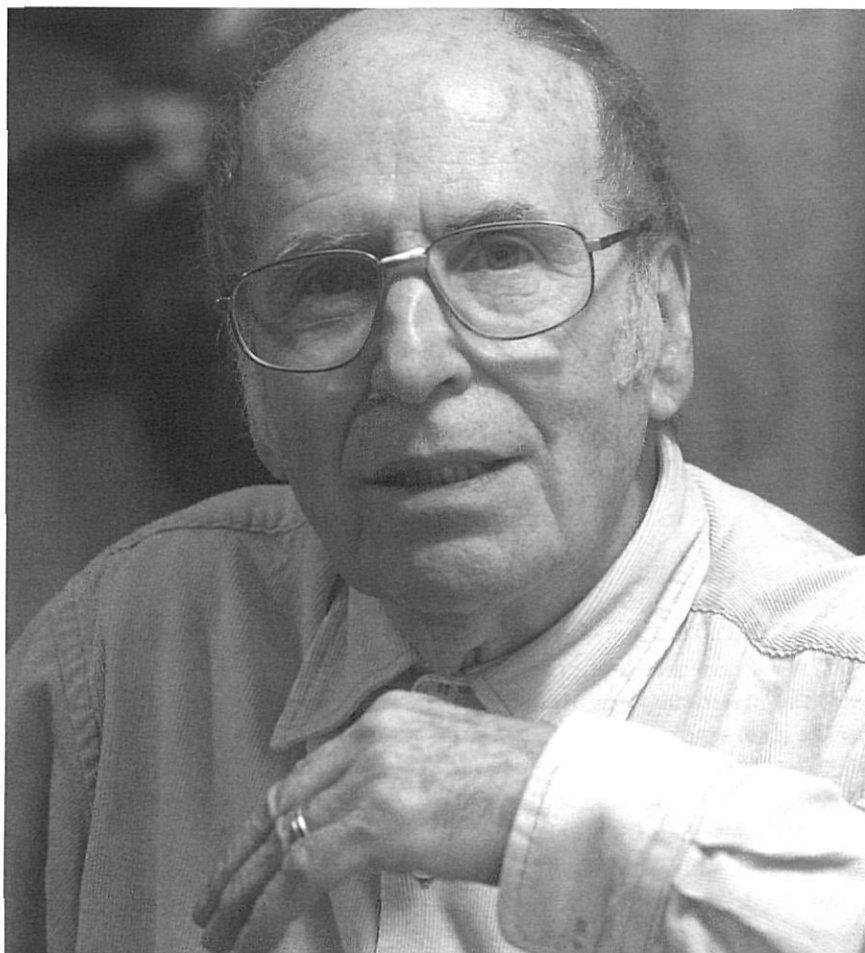
—Ricard: Des de petit sempre havia dit que volia ser pintor i quan vaig aconseguir anar a belles arts, pintar i exposar em vaig trobar que no podia expressar les coses que volia dir perquè eren molt literàries, tant és així que les últimes pintures que vaig fer eren sobre la *Terra gastada* d'Elliot, sobre el *Romance sonàmbulo* de Lorca... Sentia dintre meu que havia d'escriure.

—Però, en un poema diu: «Mai no hauria d'haver deixat de pintar, la pintura em semblava una cosa més física que no conjuminar paraules». Ho veu així avui, encara?

—Ricard: No, no. Allò va ser una crisi, el llibre a què et refereixes és *Si em dones l'adéu no et prenc pel mot*. Avui no em faria gens enrere; ho vaig decidir ben conscientment i va ser un dia amb l'Esther i el Subirachs. Vaig dir: «No pintaré més», i van quedar molt parats. El Subirachs em va dir: «Però si tu volies pintar!». «El que vull és escriure», vaig dir. «Però si no en saps!». «Ja n'aprendré», vaig contestar; i així va anar. L'última cosa que vaig fer llavors van ser les il·lustracions per al llibre *Díptic*, de M. Àngels Anglada i Núria Albó.

—Esther, tot just graduada en belles arts, li concedeixen una beca per anar a continuar els seus estudis a París. Què hi descobreix?

—Esther: El govern francès, a través de l'Institut Francès de Barcelona, concedia les beques mitjançant concursos. Vaig tenir la gran sorpresa que em donessin el número u. Vaig poder gaudir d'uns mesos d'estada a París. No era gens fàcil en aquell temps sortir d'aquí, era impensable. Per a mi París va ser la sortida d'aquell enclaustrament que hi havia durant el franquisme dels primers anys cinquanta.

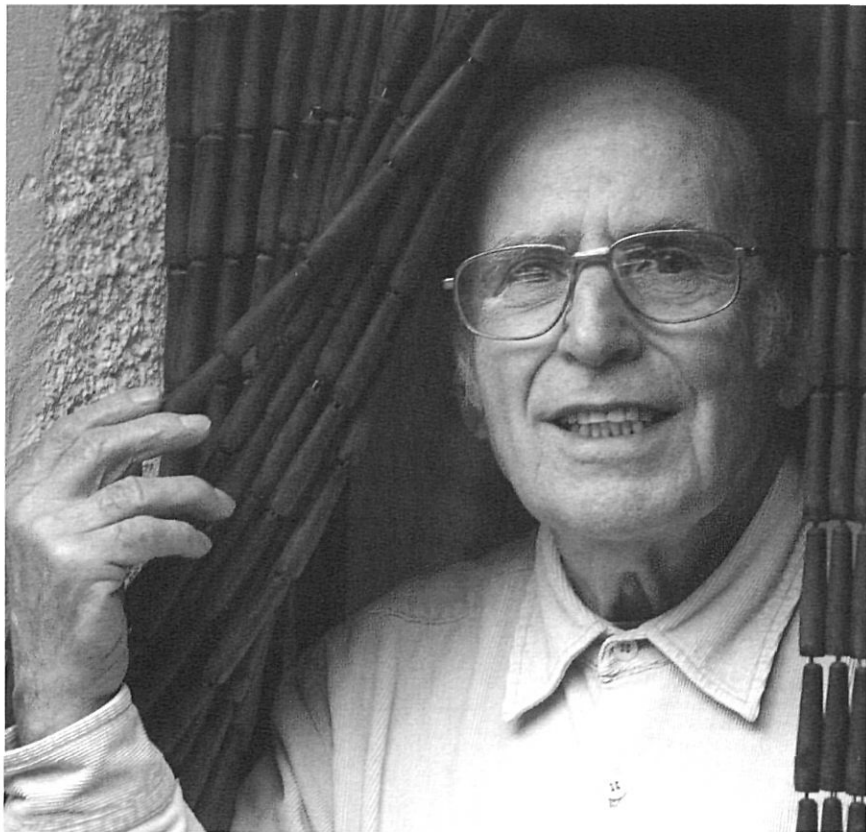

A través de París vaig conèixer el món, el meu sistema era no relacionar-me exclusivament amb gent catalana o espanyola, això no vol pas dir que no m'hi fes, però vull dir que no pertanyia a cap grup del país. Com que no podia caminar, ni saltar, ni córrer com tothom —vaig tenir la polio als dos anys i mig—, sempre havia de saber quin era el camí més curt per anar a veure-ho tot. Anava reforçant el francès i m'empassava els museus de París, hores i hores, i mai no els donava per acabats. El museu Rodin, que em va interessar molt, el d'Art Modern, el de la Ville de París, el de Cluny, i és clar, el Louvre... El Museu de l'Home va ser una sorprenent descoberta.

—Era una manera d'aprendre i de fer una immersió total en la cultura francesa?

—Esther: Això mateix. Aleshores vaig conèixer moltes maneres de ser, i en l'art gairebé va ser la primera lliçó. Jo coneixia el Prado, però per a mi, París va ser la clau del món. Això pot sonar una mica pretensions. Vull dir que em va donar la clau per saber quina capacitat tenia jo per comprendre.

—Ricard, ha modelat la seva obra literària amb diversitat de formes i de veus. A *Poemes de l'altra veu i de la meua* (1973), per exemple, adopta el punt de vista femení; la novel·la *L'ocell* (1968) és escrita en primera persona del femení. Aquest «joc literari» aporta una dimensió original a la seva obra?

—*Ricard*: Escric per comprendre la vida, m'interessa molt posar-me dins de les coses que vull explicar. *Poemes de l'altra veu i de la meua* no em pensava que fos una cosa tan original, però el Sam Abrams m'ho va descobrir. Sembla que hi ha un llibre escrit enterament des del punt de vista de la dona: *The love poems of Marichico*, de Kenneth Rexroth, un autor anglès, que encara no he pogut llegir. Jo ho vaig fer senzillament perquè volia descobrir tota la problemàtica existent entre l'home i la dona. Vaig pensar que si expliqués les dificultats de les relacions de parella com a home, tota l'estona hauria d'estar explicant sobre la dona, que no conec tant —me n'aniré d'aquest món i encara no l'hauré conegut—, per això m'agrada. *L'ocell* forma part d'una trilogia. Va tenir el premi Andròmina. La primera part és la guerra i la postguerra vistes per un nen, la segona per una noia i la tercera per un home. Hi ha molts elements biogràfics. Aquesta noia protagonista de la novel·la va tenir el xicot amagat, no va anar al front, i ella anava a fer mitja en un pedrís, des d'on ell podia veure-la. Jo, que era un nen, anava al seu costat i

ens estàvem allà asseguts, sense saber què passava. La meua biografia hi és, doncs, ben present. I sempre és així.

—*Esther*, la seva pintura s'ha desenvolupat en paral·lel a la seva evolució personal i vital?

—*Esther*: Sí, és així. L'any 1993 es va publicar una monografia sobre la meua obra. Jo mateixa amb l'ajut d'en Ricard i de l'Adrià vaig ordenar tot el material de les diferents etapes de la meua vida artística. I així queda reflectit en el llibre. La primera etapa comprèn de 1945 a 1970 i és estudiada per Josep M. Carandell. La segona de 1971 a 1979 és explicada per Francesc Miralles, la tercera de 1980 a 1992 és analitzada per Àlex Susanna. La introducció és de Josep Corredor-Matheos. L'ordenació i les fitxes de cada quadre les vam fer nosaltres, encara que hi ha tot de coses que l'editorial no va integrar i que, per a mi, també donaven la fesomia de la persona.

Em va sortir natural, la divisió. Va ser evident. Quan va morir Franco, i ja tenia cap a 50 anys, vaig dir: «Ara m'ha arribat l'hora del cant». En una reunió amb Cesáreo Rodríguez Aguilera, ell em va dir: «Aquí hi ha moltes

més coses que l'acabament del franquisme». I era cert, era més profund, hi havia una crisi personal; ja estava tipa de patir, sempre lluitant per aquesta comunicació... De l'obra d'aquella etapa jo en dic «els anys durs». I l'hora del cant encara em dura. Jo pinto molt en sèries, però a cada quadre m'ho replantejo de nou. No puc dir que em passo a l'abstracte o al figuratiu, sinó que dintre cada època sempre tinc aquest neguit de descobrir alguna cosa. El pintor Miquel Barceló diu que cadascú ha de descobrir la seva pròpia tècnica. I la tècnica sempre està en evolució.

—A part de la pintura, ha treballat altres especialitats dins les arts plàstiques?

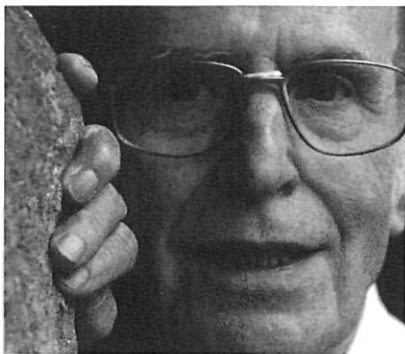
—*Esther*: He fet cartons per a tapís. A París em vaig inscriure en un curs de ceràmica, però no he seguit aquest camí. Tinc també algunes escultures.

He treballat per a la Polígrafa, aigüaforts i litografia. És una glòria treballar amb un artesà al teu costat. Picasso va ser el que va innovar el gravat sobre linòleum. Quan Picasso entrava en un taller, tot girava a l'entorn d'ell. Doncs, bé, quan jo vaig anar a la Polígrafa em vaig trobar com Picasso, i com jo tothom, és clar. És una delícia.

Treballar sobre paper m'agrada tant que vaig estar tres anys fent només paper i després dos anys seguits més, però arriba un moment que penses: «Això estaria més bé sobre tela i amb les mides que corresponen».

Esther: «M'he posat a escriure les meves memòries i em comunicaré no només amb paraules sinó també amb imatges»

—Pensa que l'art s'ha d'emmarcar en el context social o ha de ser exclusivament l'expressió de la individualitat?

—*Esther*: Aquesta és la meua lluita. No trobo vàlid allò de la «torre de marfil». N'hi ha que fan la torre de marfil i és una meravella, però a mi el que m'interessa és comunicar, no perquè pensi que tinc unes coses més o menys grans a expressar. És com parlar a algú. Vaig descobrir a Hamburg que tota comunicació ha de tenir un emissor i un receptor. Hi ha companys que s'escandalitzen perquè es pensen que això vol dir rebaixar nivells. Jo no vull dir que tot s'hagi de fer llegible, el que vull dir és que has de ser coherent, que les coses que hi hagi en un quadre no siguin capricis. Per a mi, tot el quadre ha d'anar encaminat a procurar que s'entengui.

—*Ricard*, l'empremta de la Guerra Civil és omnipresent al seu llibre *36 poemes a partir del 36*, escrit el 1978 i reeditat l'any passat. Les bombes, el terror, el feixisme, viscuts a l'edat de vuit anys, ¿van marcar per sempre la seva memòria?

—*Ricard*: Sí. En aquells moments no te n'adones, però després sí. Et marca molt. Ens van obligar a deixar la casa; després, quan hi tornes, els joguets que havies deixat, i que quedaven mitificats en el record, ja no hi són, perquè ens hi havien entrat. La guerra tot ho va desballestar, fins i tot els estudis. Jo vaig haver d'estudiar sempre de nits. Quan vam fer catorze

anys, vam haver de posar-nos a treballar tant el meu germà com jo. He escrit molt de la guerra. *Temps imposat* és la guerra i la postguerra. A *Entre aigua i anís*, també hi surt la guerra, a *Posicions* també s'esmenta. La guerra em va marcar molt, però també el maig del 68 francès, que no era només francès, perquè va sotragar tot Europa.

Tot aquest canvi de la societat té moltes parts positives, però, en alguns aspectes, la llibertat exagerada d'ara arriba a destruir la convivència. Hi ha una cosa que està per sobre de les guerres i dels canvis socials, i és la dignitat amb un mateix, que no s'hauria de perdre mai. Això és una cosa que m'importa molt.

—*Esther*, sempre li ha interessat formar espectadors per a l'art, persones capaces de gaudir-ne. I ha escrit llibres encaminats a aquest objectiu. Com es pot aconseguir engrescar el públic?

—*Esther*: Aconseguir que els altres s'interessin o aprenguin el que t'interessa a tu, és sempre una eterna

temptativa. Com que no ho pots fer individualment, d'un a un, sempre obtens un tant per cent d'èxit i un tant per cent de fracàs; i a cada sessió és així. Jo crec que hi ha persones amb un interès innat per a les coses externes a elles, llavors, si encertes la forma de comunicar-t'hi, aquest serà terreny abonat i sembraràs i fruitarà. He de dir que en aquell temps, com que no hi havia tantes distraccions com ara i no hi havia ni televisió, ni consoles, ni diners, potser tenies un terreny més abonat. Hi havia més gent capaç d'escoltar. Personalment, tots dos hem tingut moltes satisfaccions. Si tu t'estimes els teus oients, sobretot si són alumnes amb qui tens tracte, ells t'estimen, i si t'estimen, t'escolten i s'ho creuen.

—*Realitat, memòria, amor, erotisme, vida... què li diuen aquestes paraules amb relació a la seva poesia?*

—*Ricard*: Realitat i memòria, sí, però la realitat modificada per la memòria. Trobo que la vida és una cosa preciosa

i sempre em queixo de l'ús que se'n fa. L'erotisme sol sense amor no l'he entès mai. Jo no dic que no existeixi ni que no hi hagi a qui els vagi bé, però a mi no. La vida és més complexa i més profunda per només ser una cosa física.

—Esther, vostè ha escrit obra d'assaig; s'ha sentit atreta alguna vegada a escriure obra literària?

—*Esther*. El meu pare es va preocupar molt perquè em refés de la poliomielitis i tingués un quefer que fos adequat a les meves limitacions físiques. Ell ho tenia molt clar. Va visitar la universitat i en aquell moment tot eren passadissos, tot eren escalinates, sense pràcticament ascensors. Quan vaig sortir del col·legi on estava interna em va dir que li semblava que jo m'havia d'interessar per la música, per la pintura o per l'escriptura. Tot m'agradava molt. Aleshores vaig anar a una acadèmia molt acreditada —el director era deixeble de Granados—, però com que va ser en el moment en què també vaig començar belles arts, vaig veure que això era el que més m'interessava. Escriure també m'agradava molt. Recordo que en un estiu em vaig llegir les cent millors obres de la literatura castellana de la biblioteca del meu pare... Tenia tretze anys i era el moment d'enfocar els meus estudis.

En un cert moment, després de casar-me amb en Ricard, potser hagués volgut escriure, però l'experiència que tinc de la meva generació és que un matrimoni amb la mateixa professió és molt més difícil; jo vaig pensar que ja estava bé pintant i que al cap i a la fi tant m'agradava pintar com escriure. Però quan ens van demanar que féssim un llibre per als mestres explicant el nostre mètode, el vam fer entre tots dos; era un llibret amb les cobertes vermelles i a l'escola Normal de Bellaterra en deien el llibre vermell de Mao [«perquè va resultar ser com una revolució»,

remarca en Ricard], el llibre vermell de les arts plàstiques...

Després em van encarregar que expliqués l'art modern de manera entenedora per als no especialistes. L'editor em va dir que busqués les il·lustracions de manera que no fossin gaire conegudes, que busqués el que no hi havia a Barcelona. En aquesta recerca el Ricard em va ajudar molt. El meu treball es va publicar a Edicions Polígrafa, en tres volums, amb el títol *De l'art modern*, dins la col·lecció *Comprendre l'art*.

—I escriure obra de ficció no la temptava?

—*Esther*: Sí que em temptava, però ja no m'hi posava. Ara que la vellesa em porta moltes dificultats per pintar quadres grans i que els braços se'm cansen, m'he posat a escriure les meves memòries, treballant sobre taula i pensant que em comunicaré no només amb paraules, sinó també amb imatges. Ja tinc l'etapa de la infància escrita fins a l'acabament de la guerra i l'estiu posterior. Aquesta part m'ocupa cent cinquanta pàgines i serà un primer volum.

—Aquesta notícia és una primícia...

—*Esther*: Sí, totalment.

—I el joc de la ironia, ¿quina opinió li mereix en la literatura? Quin lloc té en la seva obra?

—*Ricard*: Això ho tinc escrit a la contraportada de *Posicions* —un llibre que és ple d'ironia— on transcriu el que diu un personatge: «La ironia és una mena de molsa que es fa a les esquerdes de

la realitat. Allí on hi ha una falla, s'hi posa un somriure».

Jo llegia molt, per això em vaig posar a escriure. Quan un autor m'interessava, ho llegia tot d'ell, fins les biografies. Això m'ha passat només amb alguns: Eugeni d'Ors, Unamuno, Pavese, Pasolini... A Itàlia, les editorials que han editat Pavese, ho han fet amb gran rigor, i han editat fins i tot les coses inacabades, que ell havia començat i havia abandonat. D'aquesta forma veus com el mateix tema apareixia després en una novel·la. Això és una lliçó per al que escriu, hi vaig aprendre molt.

Ara estic escrivint un llibre que es titula *El focus*. Em penso que ja no escriuré res més sobre la guerra. És el període més dur de la meua vida. Quan vam viure al cim del Tibidabo —jo tenia nou o deu anys— vaig veure unes coses tan dures... Havia pensat no escriure-les mai perquè a mi m'agrada sempre escriure amb dolcesa i amb ironia. Si ho hagués escrit abans, m'hauria quedat com un melodrama i fins que no he trobat la manera de dir-ho, no ho he escrit. De manera que la ironia i la dolcesa sempre les trobo molt importants.

A l'epíleg de *36 poemes a partir del 36* explico que em va fer molt mal haver publicat aquests poemes en un moment en què es deia que tot allò s'havia d'oblidar. El llibre va sortir al carrer quan es deia que la guerra i la

Ricard: «La guerra és el període més dur de la meua vida. Hi ha una cosa que està per sobre de les guerres i dels canvis socials: la dignitat amb un mateix»

postguerra s'havien d'oblidar... Un amic em va dir: «Perquè s'accepti has de parlar dels dos bàndols», però jo no parlo mai de bàndols, parlo d'allò que m'ha tocat viure.

—Per a un escriptor tots els premis són importants, però el Sant Jordi ¿va ser especialment significatiu?

—*Ricard:* El Sant Jordi va representar molt, tant econòmicament com per prestigi, però el que em va arribar més endins i em va fer més feliç va ser el premi Andròmina, dins els premis Octubre de 1985, per la meua novel·la *L'ocell*, que forma part de *Temps imposit* (*Trilogia dels hereus*). Ja l'havia presentat a d'altres premis. L'Esther ja m'ho deia: «No el portis enlloc perquè és de la guerra i la postguerra i no te'l premiaran mai». Jo vaig pensar, aquí potser no, però ho vull provar a València, i així ho vaig fer. En el jurat hi havia Giuseppe Grilli, el catedràtic de català de la universitat de Nàpols. Jo no el coneixia de res, però ell després em va venir a veure i va dir-me que li agradava molt. «És un llibre polit», em va dir. Em va arribar més endins que cap altre premi, perquè vaig sentir el meu món acceptat.

—Ara està enllestint l'edició de la seva poesia completa. Què significa això per a un escriptor?

—*Ricard:* És una cosa que no m'esperava mai. Estic molt emocionat. El llibre comprendrà tot el que havia editat i nous reculls inèdits, encara que no tots. Tot i així seran tres-cents fulls. Més endavant potser es farà un altre volum.

—*Ricard*, ha conreat tot els gèneres literaris: poesia, novel·la, teatre, conte, i també la traducció. Pensa que actualment és més conegut com a poeta? La poesia és el gènere que més l'atrau?

—*Ricard:* Jo no ho distingeixo. Quan tinc un pensament ho faig en el mitjà que queda més expressat i m'interessa tot igual. No sento més una cosa que l'altra.

—Com veu la poesia actual?

—*Ricard:* Com que he estat jurat de diferents premis he pogut comprovar que ara s'escriu molt i hi ha un nivell alt de correcció. Però, de vegades, tot i que escriuen bé i tècnicament és correcte, no m'aporta res. En general, hi trobo a faltar molt de contingut, perquè a mi el que m'interessa és entendre el món... Però hi ha infinitat d'escriptors molt bons. Penso que ara és un bon moment.

—*Esther*, com veu l'art actual?

—*Esther:* És evident que l'art ha d'evolucionar —i si mires la història de l'art, ho veus—, perquè la vida evoluciona. Quan vaig decidir-me per la pintura, el que es valorava era la personalitat del pintor, l'autenticitat de la seva veu, de la seva obra. Ara la gent s'ha emborratxat amb la tècnica i la novetat a qualsevol preu, i els conceptes d'evolució, des de les primeres avantguardes i les subsegüents generacions del segle XX fins força més enllà de la meitat del segle, no són pas els que ara prevalen.

—La tècnica condiciona la manera de fer? La forma condiciona el fons?

—*Esther:* Mira, recordo una exposició que vaig fer a Sòria i a Bilbao després de la qual hi va haver una taula rodona. Hi havia aleshores tot un corrent que deia que el contingut és igual al continent, però jo trobava que era molt més complex.

—*Esther* és sovint eix i motiu dels poemes de Ricard. De quina manera Ricard és present en la pintura de l'Esther?

—*Esther:* Li he fet un parell de retrats i dos dibuixos, però a banda d'aquests concrets, en Ricard hi és moltes vegades present, perquè tinc molt en compte el que ell pensa, m'interessa molt. Com que vivim sempre junts, tenim els mateixos motius per reaccionar i per pensar, i jo veig que les reaccions en la dona no són pas igual que en l'home. Hauríem de tenir els mateixos drets i els mateixos deures. Però tant sensorialment com biològicament som diferents. Quant a en Ricard, la seva aura m'interessa i m'enriqueix.